

مقدمه

کتاب پیش‌رو عموماً مشتمل بر مصاحبه‌ها و نوشتارهای عمومی و مطبوعاتی نگارنده طی سالیان اخیر است. عرصه عمومی فضایی است برای مشارکت و طرح ایده‌ها و گفتگو با سایر شهروندان جهت ارتقاء فرهنگ. هر کسی حق دارد، بنابر پیشینه معرفتی و نگاه و زاویه دید خویش، به مسائل مختلفی که در عرصه‌های گوناگون با آن دست به‌گریبانیم بیندیشد و نظرات خویش را در منظر و مرئای دیگران قرار دهد. مطالبی که در این کتاب گرد آمده، از دو سنخ است. یا مصاحبه‌ها و میزگردهایی است دربارهٔ مقولات روشنفکری، اعم از روشنفکری دینی و غیردینی، و اخلاق و زیستن اخلاقی و ربط و نسبت آن با دین و عرفان یا نوشته‌هایی است در باب اخلاق، نسبت میان دین و اخلاق و روشنفکری دینی.

بخش مصاحبه‌ها با «روشنفکری دینی و سکولاریسم: سکولاریسم فلسفی ناقض روشنفکری دینی» آغاز می‌شود، که مصاحبه‌ای است دربارهٔ ربط و نسبت میان روشنفکری دینی و سکولاریسم. تفکیک میان سکولاریسم سیاسی و سکولاریسم فلسفی از یک‌سو و سکولاریسم فلسفی (و نه سکولاریسم سیاسی) را ناقض روشنفکری دینی انگاشتن از سوی دیگر از موضوعاتی است که در این گفتگو به بحث گذاشته شده است. سکولاریسم فلسفی متضمن نفی ساحت قدسی است، درحالی که روشنفکری دینی بر وجود ساحت قدسی تأکید می‌کند.

«روشنفکری و مخاطرات دوران گذار» معطوف به آراء و ایده‌های آقای مصطفی ملکیان، روشنفکر و اخلاق پژوه معاصر، است. در این گفتگو دربارهٔ ربط و نسبت میان تعبد و تدین و مؤلفه‌ها و مقومات دینداری سخن رفته است.

«روشنفکری دینی متناقض نیست» متکفل تبیین ربط و نسبت میان روشنفکری و دین است و می‌کوشد توضیح دهد که می‌توان به نحوی از مقولات روشنفکری و دین تعیین مراد کرد که این اصطلاح متناقضی الاجزاء نباشد.

«فضیلت‌گرایی در دیانت، نتیجه‌گرایی در سیاست» گفتگویی است دربارهٔ آراء اخلاقی دکتر عبدالکریم سروش، روشنفکر دینی معاصر. در این مصاحبه هم آراء فرااخلاقی و هم موضع مختار ایشان در اخلاق هنجاری به بحث گذاشته شده است. «سروش و نقشه راه روشنفکری» و «سروش، میراث‌دار مطهری و شریعتی» گفتگوهایی است دربارهٔ مولفه‌های مختلف پروژه فکری عبدالکریم سروش و منزلت ایشان در فضای اندیشگی معاصر ما. «شریعتی، دموکراسی، حقیقت» مصاحبه‌ای است به همراه دوست گرامی آقای هومن پناه‌نده دربارهٔ پروژه فکری مرحوم علی شریعتی و نسبت آن با مقولاتی نظیر دموکراسی، آزادی و انقلاب ۱۹۶۸.

«از شریعتی تا سروش» مصاحبه‌ای است به همراه دوست عزیز دکتر احسان شریعتی دربارهٔ دو دوره از ادوار روشنفکری دینی در ایران معاصر: روشنفکری دینی قبل از انقلاب با محوریت آموزه‌های مرحوم علی شریعتی و روشنفکری دینی پس از انقلاب با محوریت آموزه‌های عبدالکریم سروش.

«روشنفکری و جهان پیرامون» گفتگویی است به بهانه چاپ کتاب ما و جهان نیچه‌ای، نوشته دکتر بیژن عبدالکریمی. مدعیات اصلی ایشان در این کتاب به نقد و بررسی گذاشته شده است.

«اخلاق در ساحت تفکر معاصر» گفتگویی است دربارهٔ دو اثر نگارنده، امر اخلاقی، امر متعالی و عام خاص در اخلاق، پیش از انتشار. برخی از آموزه‌های این دو اثر در این گفتگو به بحث گذاشته شده است. «فلسفه اخلاق طباطبایی: از واقع‌گرایی تا نسبی‌گرایی» گفتگویی است دربارهٔ مولفه‌ها و سویه‌های وجودشناختی، معرفت‌شناختی و دلالت‌شناختی فلسفه اخلاق مرحوم سید محمد حسین طباطبایی و لوازم و لواحق آنها، با مدنظر قرار دادن کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم.

«دشواری زیستن در جهان اخلاقی و توسعه یافته» از ربط و نسبت میان اخلاق و توسعه می‌پرسد. پرسش این است که توسعه یافته شدن مقید به چه قیود اخلاقی‌ای است و چه ملاحظات اخلاقی‌ای برای سیاست‌گذاری درباره توسعه باید مطرح نظر سیاست‌گذاران باشد.

«زیستن معنوی در جهان رازدایی شده» عنوان مصاحبه بعدی است. اقتضائات برگرفتن نگاه معنوی به هستی در دنیای رازدایی شده و زیستن توأم با معنویت، با وام گرفتن آموزه‌های عرفا، در این مصاحبه به بحث گذاشته شده است.

«نسبت میان اخلاق و سیاست» رابطه میان اخلاق و سیاست و سیاست‌ورزی اخلاقی را در جهان جدید به بحث می‌گذارد. در وادی سیاست مدد گرفتن از اخلاق فایده‌گرایانه‌ای که مقید به قیود حقوق بشری است به نظر برگرفتنی و رهگشاست.

«اخلاق و عرفان نزد مولوی» عنوان مصاحبه‌ای است که در این مجموعه آمده است. ربط و نسبت میان عرفان و اخلاق در منظومه مولوی در این گفتگو کاویده شده است.

«میزگرد بررسی نسبت اخلاق و دین» با حضور آقایان دکتر غلامرضا اعوانی، دکتر شهرام پازوکی، دکتر علیرضا علوی تبار و دکتر مصطفی محقق داماد به بحث از رابطه میان دین و اخلاق می‌پردازد و از اصناف روابط میان این دو مقوله سراغ می‌گیرد.

پس از مصاحبه‌ها و میزگرد، مقالات گنجانده شده‌اند. «قحط معنا در میان نام‌ها» مقاله‌ای است درباره گفتگوی آقای تقی رحمانی در باب منظومه معرفتی عبدالکریم سروش (فروردین ماه سال جاری) که با اندکی تغییرات در این مجموعه آمده و برخی از مدعیات ایشان در آن مصاحبه مورد نقد و ارزیابی واقع شده است. جای آن بود که متن مصاحبه آقای رحمانی نیز در این مجموعه قرار گیرد، اما ایشان تمایلی به گنجانده شدن مصاحبه مذکور در این کتاب نداشتند. «فضیلت و سیاست» نوشتاری است در باب حدود و ثغور سیاست‌ورزی اخلاقی و تبیین این مطلب که لزومی ندارد سیاستمدار اخلاقی فضیلت‌مند باشد. «نگاهی اخلاقی به درباره‌الی» متضمن شرح برخی از بصیرت‌های آگزیستانسی - اخلاقی فیلم «درباره‌الی» است. در این مقاله از آموزه‌های اخلاق فمینیستی نیز برای انجام این مهم مدد گرفته شده است. «ملت عشق از همه دین‌ها جداست» به بهانه نمایش درآمدن فیلم «کتاب قانون» نوشته شده است. اخلاقی که توأم با تبدیل مزاج است و روحی به زندگی فرد می‌بخشد قوام‌بخش دیانت است، نه تشرعی که خالی از معنا باشد و کالبد بی‌روحی بیش نباشد. «زیستن اخلاقی مبتنی بر فضیلت» متن منقح شده سخنرانی‌ای است که تحت همین عنوان در سال گذشته القاء شد. تاریخچه، مقومات و مولفه‌های اخلاق فضیلت محور در این نوشته تبیین شده است.

پس از مقالات نوبت به ضمایم می‌رسد. انتشار مقاله «قحط معنا در میان نام‌ها» با واکنش‌های چندی در عرصه مطبوعات و فضای روشنفکری همراه بود. از میان مقالاتی که له و علیه این مقاله در مطبوعات به چاپ رسید، چهار عنوان «اتهام تاریخی پشت واژگان فلسفی»، نوشته آقای مجتبی نجفی، «روشنفکری، دین و قدرت: تفکیک بی‌معیار»، نوشته آقای بیژن مومیوند، «ابزارهای نامعلوم تاریخ‌ورزی»، نوشته خانم سوسن شریعتی، و «ابزارهای مشکوک تعلیق تاریخ‌نگاری»، نوشته محمدمنصور هاشمی، انتخاب و در این مجموعه گنجانده شده‌اند.

از این جستارهای بیست و یک‌گانه، مصاحبه‌های «روشنفکری دینی و سکولاریسم» و «فضیلت‌گرایی در دیانت، نتیجه‌گرایی در سیاست» به همت آقای هومان دوراندیش، «روشنفکری و مخاطرات دوران‌گذار» به همت آقای محمد صادقی، «روشنفکری و جهان پیرامون» و «اخلاق در ساحت تفکر معاصر» به همت آقای محمد میلانی و «فلسفه اخلاق طباطبایی: از واقع‌گرایی تا نسبی‌گرایی» به همت خانم زهرا سلیمانی پیش از این در روزنامه اعتماد به چاپ رسیده است.

«روشنفکری دینی متناقض نیست» به همت آقای حامد زارع و «سروش و نقشه راه روشنفکری دینی» به همت آقای رضا خجسته در روزنامه اعتماد ملی به چاپ رسیده است. «سروش، میراث‌دار مطهری و شریعتی» به همت آقای محمدرضا ابوالقاسمی و خانم فریده شاکریان در نشریه کندو، متعلق به دانشگاه

صنعتی امیرکبیر، منتشر شده است. «شریعتی، دموکراسی، حقیقت» به همت آقای جهانگیر پاک‌نیا در روزنامه جمهوری به چاپ رسیده است. از شریعتی تا سروش به همت آقای رضا خجسته در نشریه مهرنامه به چاپ رسیده است. «زیستن در جهان اخلاقی و توسعه یافته» و «نسبت میان اخلاق و سیاست» به همت آقای بیژن مومیوند به ترتیب در ماهنامه صنعت و توسعه و نشریه چشم‌انداز منتشر شده است. «زیستن معنوی در جهان رازدایی شده» به همت خانم زهره همت در مجلدی متعلق به سازمان ملی جوانان گنجانده شده است. «اخلاق و عرفان نزد مولوی» به همت آقای مهدی بازرگان در روزنامه فرهیختگان چاپ شده است. «میزگرد بررسی اخلاق و دین» و «زیستن اخلاقی مبتنی بر فضیلت» نیز پیش از این در ماهنامه آئین به چاپ رسیده است. سایر مقالات و تمامی ضمایم پیشتر در روزنامه اعتماد به چاپ رسیده است. از همه مصاحبه کنندگان محترم و نویسندگان ضمایم بابت همکاری‌شان جهت پدید آمدن این مجموعه سپاسگزارم. همچنین از دوستان عزیزم آقایان هومن پناهنده، دکتر جلال توکلیان، دکتر حسین شیخ‌رضایی، ابوالفضل صبرآمیز، علی عظیمی نژادان، و سرکار خانم سمیه ربیعی، که نکاتی را در جهت بهبود جستارهای این مجموعه متذکر شدند، ممنونم. علاوه بر این، از آقای سروش رزمی، ویراستار محترم، که در بسامان کردن این مجموعه از هیچ کوششی فروگذار نکردند، صمیمانه سپاسگزارم. همچنین از آقای بهزاد محمدی برای حروف‌چینی و صفحه‌آرایی اثر حاضر تشکر می‌کنم. در انتها، ارج می‌نهم زحمات آقای رزمی، مدیر انتشارات صراط، را برای نشر این اثر.

در باب روشنفکری دینی و اخلاق نمایانگر جد و جهد فکری نگارنده است در این روزگار پر تلاطم، برای مشارکت در پاسخ گفتن به برخی مسائل نظری معتابه که در جامعه خویش با آن دست به گریبانیم. باشد که مقبول کسانی که در حوزه عمومی فعالیت می‌کنند و در زندگی آگاهی - بخشی و ارتقاء فرهنگ عمومی را سرلوحه کار قرار داده‌اند واقع شود.